

Emigracija lietuvių šeimose: paauglio asmenybės pozicijos raida tėvams išvykus dirbti svetur

SAULIUS ŠUKYS, LAIMUTĖ KARDELIENĖ, KĘSTUTIS KARDELIS

Lietuvos kūno kultūros akademija, Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas

El. paštas: s.sukys@lkka.lt; laimutekk@gmail.com; k.kardelis@gmail.com

ARVYDAS MATULIONIS

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: matulionis@ktl.mii.lt

Tyrime siekta atskleisti paauglio asmenybės pozicijos raidą tėvams išvykus dirbti svetur. Darbe remtasi veiklos ir struktūracijos teorinėmis nuostatomis, kurios leidžia paauglio asmenybės pozicijos raidą aiškinti kaip pedagogiškai valdomos ugdytinių socialinės veiklos padarinį atsižvelgiant į socialinius ir fizinius veiklos suvaržymus.

Apklausa raštu vertinti paauglio asmenybės dalinių pozicijų bruožai, susiję su jo požiūriu į mokymąsi, popamokinę veiklą, taip pat santykis su aplinka bei savęs vertinimas. Tyrimo objekto kintamiesiems atskleisti sukonstruota nepriklausoma atsitiktinė imtis, kurią sudarė 1 355 paaugliai (701 berniukas ir 654 mergaitės), parinkti iš įvairių Kauno rajono mokyklų VI–XI klasių.

Raktažodžiai: emigrantų vaikai, požiūris į mokymąsi, popamokinė veikla, savęs vertinimas, socialinis elgesys

---

ĮVADAS

Socialinė ekonominė aplinka prieštarai kinta, todėl emigraciją iš Lietuvos sunku sustabdyti (Petkevičiūtė 2008; Robila 2008). Tyrimai rodo, kad šis procesas skatina šeimos transformaciją (Maslauskaitė, Stankūnienė 2007; Tolstokorova 2009), naikina jos instituciją (Horton 2008; Juozeliūnienė 2008), didina emigracijos našlaičių skaičių (Malinauskas 2006; Doughty 2007; Šalaševičiūtė 2007). Kadangi šiandien daugelio paauglių santykis su savimi ir supančia aplinka yra sutrikęs (Bitinas 2004; Nicholson 2006; Horton 2008; Šeibokaitė 2008; Tolstokorova 2009), mokslininkai susidomėjo emigravusių asmenų paliktais vaikais. Pastebėta, kad emigrantų paaugliams būdingi ryškesni elgesio pakitimai (Doughty 2007; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007; Tolstokorova 2009). Tarp didžiausių mokyklų kamuojančių problemų pedagogai nurodo ir tėvų emigraciją išgyvenančius vaikus (Polujanskienė 2002; Grižibauskienė, Vernickaitė 2006; Doughty 2007).

Žiniasklaidoje bei internetinėje erdvėje iškeliamos ir neigiamos, ir teigiamos emigracijos pasekmės (Emigrantams... 2007; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007), įvairiai aptariama padėtis vaikų, kurių tėvai išvyko dirbti svetur (Šalaševičiūtė 2007; Juozeliūnienė 2008), todėl būtina gilintis į emigravusių tėvų paauglių asmenybės pozicijos raidos veiksnius.

Kadangi asmenybės pozicija yra požiūris į socialinės tikrovės objektus, kuris traktuojamas kaip holistinis psichinis darinys ir yra aptariamas išsiauklėjimo bei jo raidos kontekste (Bitinas 2004), planuojant tyrimą ir aptariant jo rezultatus remtasi:

- veiklos teorija, kuri leidžia paauglio vertybinių orientacijų tapumą ir raidą aiškinti kaip pedagogiškai valdomos ugdytinių socialinės veiklos padarinį (Hart, Atkins, Ford 1999; Bitinas 2004), nes paauglio asmenybės pozicija formuojasi praktinėje produktyvioje veikloje pasiekus greitą rezultatą;
- struktūracijos teorija, nes būtina atsižvelgti ir į socialinius, ir į fizinius veiklos suvaržymus, kurių individualus veikėjas negali pakeisti (Giddens 1984), todėl bet kuriomis aplinkybėmis paaugliui prieinamas tik tam tikras veiksnumą realizuojantis pasirinkimų rinkinys.

Tyrimo objektas – emigravusių tėvų paauglio asmenybės pozicijos raidos veiksniai.

Tyrimo tikslas – atskleisti paauglio asmenybės pozicijos raidą tėvams (ar vienam iš jų) išvykus dirbti svetur.

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji. Suformuota nepriklausoma atsitiktinė tyrimo imtis ($n = 1382$) reprezentavo Kauno rajono VI–XI klasių moksleivių populiaciją. Skaičiuojant imtį, vadovautasi Kauno rajono savivaldybės Kultūros, švietimo ir sporto skyriaus pateikta informacija apie mokinių skaičių rajono švietimo įstaigose – pasirinkus 95 % duomenų patikimumą bei 5 % tikslumą, apskaičiuotas būtinas tyrimui mokinių skaičius kiekvienoje amžiaus grupėje. Tiriamieji buvo parinkti taikant stratifikuotą klasterinę atranką.

Kauno rajone atsitiktinai parinkta po šešias mokyklas iš vienuolikos pagrindinių mokyklų ir devynių vidurinių mokyklų bei keturios gimnazijos iš šešių. Pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose apklausta po vieną klasę nuo šeštos iki vienuoliktos, o gimnazijose – nuo pirmos iki trečios klasės imtinai. Analizuoti 1355 paauglių atsakymai, nes 27 mokiniai neatsakė į klausimus apie svetur dirbti išvykusius tėvus. Analizuojant tyrimo duomenis, tirtų klasių mokiniai sujungti į atskiras grupes: VI–VII, XIII–IX ir X–XI klasės (socialinės demografinės tirtųjų charakteristikos pateiktos pirmoje lentelėje).

Tyrimo metodas. Mokiniai apklausti raštu. Atsižvelgiant į mokinių amžiaus skirtumus, formuluoti trumpi klausimai ir pateikti atsakymų variantai. Pavyzdžiui, teiraujantis apie tėvų emigraciją, paaugliams pateikti tokie atsakymo variantai: *tėvai dirba užsienyje, vienas iš tėvų dirba užsienyje, tėvai dirba Lietuvoje*.

Paauglių asmenybės poziciją atskleidžia klausimai apie jų esminį požiūrį, hodegetikoje įvardijamą dalinės pozicijos sąvoka. Kadangi šiuolaikinei visuomenei vis labiau rūpi asmenų iki 18 metų mokymasis kaip visuomenei naudinga veikla, formuojanti visuomenės narį (pagrindinę socialinę vertybę), todėl aiškintasi, kokia paauglių dalykinė pozicija (požiūris į mokymąsi): klausta, kaip dažnai per pastarąjį mėnesį jie bėgo iš pamokų ar be priežasties nėjo į mokyklą. Tyrimo dalyviai galėjo pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų: *nė karto, vieną–du kartus, tris–keturis kartus, dažniau nei keturis kartus*. Pažymėtina, kad šis klausimas atskleidžia ir asmenybės dorinę poziciją, nes mokinys negali traktuoti mokymosi vien tik kaip asmeninio reikalo, ignoruodamas pareigą.

Dalykinės pozicijos turinys atskleidžia paauglio gebėjimus, interesus ir kitas asmenybės savybes: tyrimo dalyviai vieną veiklos sritį gali mėgti labiau, o kitą – mažiau. Klausimu apie popamokinę veiklą aiškintasi, kokia veikla ir kaip dažnai domina paauglius. Dalyvavimo popamokinėje veikloje dažnį ir pasirinktos veiklos pobūdį atskleidžia šie atsakymo variantai: *sporto šakos treniruotės, joga, gatvės šokis* ir kiti panašios veiklos būreliai (analizuojant

rezultatus šie paauglių pasirinkimai apibendrinti kaip kūno kultūros būreliai); *dailės, muzikos, teatro, tautinių šokių* ir panašios veiklos būreliai (pastarieji atsakymų variantai traktuoti kaip meninės veiklos būreliai); *fizikos, jaunųjų technikų* ir panašios veiklos būreliai (šie atsakymų variantai įvardyti kaip techninės veiklos būreliai); *įvairios veiklos būreliai* (kai mokinys lanko keletą skirtingų būrelių).

Tiriant paauglio asmenybės pozicijos bruožus kreiptas dėmesys ne tik į jo santykį su aplinka, bet ir domėtasi požiūriu į save kaip į esminį asmenybės pozicijos komponentą. Čia vadovautasi filosofų teiginiu, jog kiekvienas žmogus yra vertybė pats sau. Pasidavimas socialinėms ydoms (alkoholizmui, rūkymui, veltėdžiavimui ir pan.) reiškia savęs kaip vertybės paneigimą, todėl domėtasi, ar dažnai paaugliai vartoja svaiguosius gėrimus bei rūko. Pagal atsakymus tyrimo dalyviai suskirstyti į grupes: nevartoja ir vartoja svaiguosius gėrimus; nerūko ir rūko.

Vertinant paauglio savigarbą buvo taikytas M. Rozenbergo (1989) klausimynas. Mat savęs vertinimą ugdymo filosofai traktuoja kaip esminio asmenybės pozicijos komponento – požiūrio į save – apraišką. Paaugliams buvo pateikta 10 teiginių skalė su keturiais atsakymo variantais: *visiškai sutinku, sutinku, nesutinku, visiškai nesutinku*. Tyrime gautas tinkamas skalės vidinės konsistencijos koeficientas (0,79). Vadovaujantis nustatytu savigarbos skalės vidurkiu ir jo standartiniu nuokrypiu ($V = 3,16$; $SN = 0,48$), paaugliai priskirti arba save nuvertinančiųjų, arba pervertinančiųjų grupei.

Paauglio asmenybės pozicijos komunikacinis branduolys – jo požiūris į tuos tikrovės objektus, su kuriais jis santykinai tiesiogiai (žmonės, gamta, materialinės vertybės ir kt.), – atskleistas klausiant: ar gali su tėvais nuoširdžiai kalbėtis apie jam svarbius dalykus? Tyrimo dalyviai rinkosi vieną iš keturių atsakymo variantų. Gavus duomenis buvo sudarytos dvi grupės: vienos grupės paaugliai dažnai kalbasi su tėvais, o kitos tai daro retai.

Kadangi hodegetikoje komunikacinis branduolys traktuojamas kaip būtina asmens visavertės pozicijos formavimosi prielaida, paaugliai atsakė į klausimus apie socialinius poelgius mokyklos ir vietos bendruomenėse. Pirmiausia teirautasi, kaip dažnai per pastaruosius 6 mėnesius mokykloje jie tyčia kažką sudaužė, sulaužė ar sugadino, nors tai buvo ne jų daiktas ir jo gadinti negalima. Taip pat domėtasi, kaip dažnai per pastaruosius 6 mėnesius paauglys mokykloje susimušė su kitais mokiniais. Tolesniais klausimais klausta apie aprašytų poelgių dažnį, bet ne mokykloje. Tyrimo dalyviai galėjo pasirinkti vieną iš keturių atsakymo variantų: *nė karto, vieną–du kartus, tris–keturis kartus, dažniau nei keturis kartus*.

Statistinė analizė. Statistinė tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant programų paketą SPSS 13 for Windows. Hipotezės apie grupių lygybę tikrintos taikant Chi kvadrato kriterijų. Skirtumų patikimumas laikytas reikšmingu, kai $p < 0,05$.

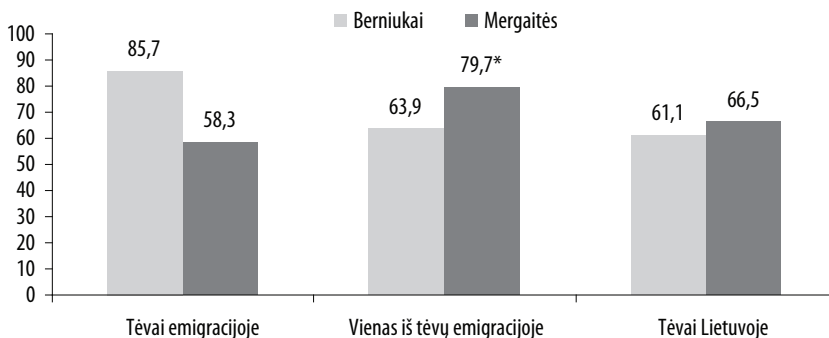
REZULTATAI

Apklausoje duomenimis, beveik kas dešimto paauglio vienas iš tėvų emigravo dėl darbo, o du procentai pažymėjo, kad užsienyje uždariauja abu tėvai. Skirtumų pagal tyrimo dalyvių lytį, amžių ir mokyklos tipą nerasta (1 lentelė).

Duomenys apie paauglių dalykinės pozicijos apraišką, nukreiptą į asmenybės tobulinimą, t. y. dalyvavimą popamokinėje veikloje, atskleidė tendenciją, jog popamokinėje veikloje daugiau dalyvauja paauglių, kurių abu tėvai (70,4 %) ar vienas iš jų (71,0 %) emigravo uždarbiauti, lyginant su tais, kurių tėvai dirba Lietuvoje (63,7 %). Ryškesni skirtumai išryškėjo tiriamuosius lyginant pagal lytį (žr. 1 pav.).

1 lentelė. Socialinės demografinės tirtų paauglių charakteristikos (n / %)

Imtis	Tėvai emigracijoje	Vienas iš tėvų emigracijoje	Tėvai Lietuvoje
	27 / 2,0	131 / 9,7	1197 / 88,3
Lytis			
Mergaitės (n = 654)	12 / 1,8	59 / 9,1	583 / 89,1
Berniukai (n = 701)	14 / 2,0	72 / 10,3	615 / 87,7
Klasės			
VI–VII (n = 472)	9 / 1,9	46 / 9,8	417 / 88,3
VIII–IX (n = 467)	8 / 1,7	45 / 9,6	414 / 88,7
X–IX (n = 416)	10 / 2,4	40 / 9,6	366 / 88,0
Mokyklos tipas			
Pagrindinė (n = 378)	8 / 2,1	38 / 10,1	332 / 87,8
Vidurinė (n = 524)	12 / 2,3	47 / 9,0	465 / 88,7
Gimnazija (n = 453)	7 / 1,5	46 / 10,2	400 / 88,3

1 pav. Berniukų ir mergaičių dalyvavimo popamokinėje veikloje raiška pagal tėvų emigracijos grupes (* $p < 0,05$ lyginant berniukus ir mergaites)

Iš 1 pav. pateiktų duomenų matyti, kad kai vienas iš tėvų yra emigracijoje, popamokinėje veikloje dalyvauja daugiau mergaitės negu berniukai. Nors daugiau berniukų, kurių abu tėvai yra emigravę, dalyvauja popamokinėje veikloje, tačiau dėl nedidelio tokių atvejų skaičiaus (žr. 1 lentelę) šis skirtumas lyčių grupėse statistiškai nėra reikšmingas ir rodo tik tokią tendenciją. Iš paveikslo duomenų taip pat matyti, kad popamokinėje veikloje daugiau dalyvauja tie berniukai, kurių abu tėvai yra emigravę, ir daugiau mergaičių, kurių vienas iš tėvų yra emigracijoje ($p < 0,05$). Gilinant šį tyrimo duomenis pastebėta, kad popamokinėje veikloje dažniau dalyvauja tie aštuntų ir dešimtų klasių mokiniai, kurių vienas ar abu tėvai emigravo, lyginant su tais bendraamžiais, kurių tėvai yra Lietuvoje (atitinkamai 77,4 % ir 62,3 %; $p < 0,05$). Tokia situacija pastebėta ir gimnazijose: popamokinėje veikloje dalyvauja 81,1 % emigrantų vaikų ir 65,8 % vaikų, kurių tėvai Lietuvoje ($p < 0,05$).

Tyrimo duomenys apie tai, kokią popamokinės veiklos sritį (būrelį) ir kiek paauglių ją renkasi pagal tėvų emigracijos grupes, pateikti antroje lentelėje.

2 lentelė. Paauglių popamokinės veiklos (būrelių lankymo) raiška pagal tėvų emigracijos grupes (%)

Tėvai	Lytis	Kūno kultūros būreliai	Meninės veiklos būreliai	Techninės veiklos būreliai	Įvairios veiklos būreliai
Tėvai emigracijoje	Mergaitės	42,9	14,3	0	42,8
	Berniukai	58,3	8,3	0	33,4
Vienas iš tėvų emigracijoje	Mergaitės	25,5	29,8	0	44,7
	Berniukai	60,9***	2,2***	2,1	34,8
Tėvai Lietuvoje	Mergaitės	21,6	35,3	4,4	38,7
	Berniukai	62,0***	7,2***	2,9	27,9**

** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$ lyginant berniukų ir mergaičių duomenis.

Šios lentelės duomenys rodo dalykinės pozicijos pagal pasirinktą popamokinės veiklos sritį skirtumus tarp paauglių berniukų ir mergaičių. Pagal tėvų emigracijos pobūdį (vienas iš tėvų emigracijoje arba abu tėvai Lietuvoje) mergaitės dažniau nei berniukai renkasi meninės pakraipos bei įvairios veiklos būrelius, o berniukams labiau būdinga popamokinė kūno kultūros veikla. Nerasta skirtumų tarp lyčių tais atvejais, kai abu tėvai yra emigracijoje. Įvertinus visų tyrimo dalyvių popamokinę veiklą pastebėta, kad dažniausiai tirti paaugliai lanko kūno kultūros būrelius (42,1 %), kiek rečiau jie renkasi meninės veiklos (21,3 %) ir rečiausiai – techninės veiklos (3,3 %) būrelius. Kiti tyrimo dalyviai (33,3 %) lanko kelis skirtingus būrelius.

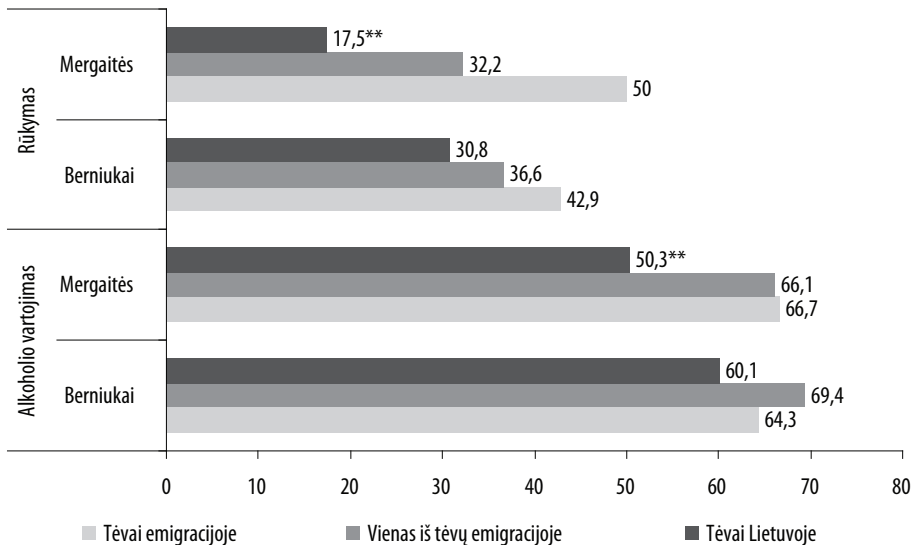
Dalykinę paauglių poziciją rodo jų požiūris į mokymąsi. Tyrimo duomenimis, dažniau bėga iš pamokų arba be priežasties nelanko mokyklos emigrantų vaikai (57,7 % paauglių, kurių abu tėvai yra emigracijoje, ir 58,0 % paauglių, kurių vienas iš tėvų yra emigracijoje), lyginant su tais jų bendraamžiais, kurie gyvena su tėvais (45,7 %; $p < 0,05$).

Nustatyta, kad su tėvais rečiau kalbasi tie paaugliai, kurių abu tėvai yra emigracijoje, lyginant su tais, kurių emigravo tik vienas iš tėvų arba kurių tėvai yra Lietuvoje (atitinkamai 70,4 %, 89,2 % ir 86,8 %; $p < 0,05$). Be to, pastebėta, kad emigravusių tėvų berniukai rečiau kalbasi su tėvais nei mergaitės (35,7 % ir 16,7 %; $p < 0,06$).

Tyrimo duomenimis, mokyklos materialines vertybes dažniau gadina berniukai, kurių abu tėvai yra emigracijoje, lyginant su tais, kurių tėvai yra Lietuvoje (46,2 % ir 15,5 %; $p < 0,001$). Jie taip pat kiek dažniau gadina materialines vertybes ir už mokyklos ribų (38,5 % ir 27,4 %). Toks elgesys emigravusių tėvų mergaitėms nėra būdingas, tačiau jos, kaip ir berniukai, kiek dažniau linkusios įsivelti į muštynes mokykloje (atitinkamai 42,9 % ir 34,9 % tarp berniukų ir 25,0 % bei 12,3 % tarp mergaičių).

Iki šiol nagrinėti tyrimo rezultatai nusakė paauglio santykio su socialine aplinka bruožus. Dar tyrime aiškintasi, kas būdinga paauglio santykiui su pačiu savimi. Kadangi savigarba, t. y. asmens sprendimai apie save, yra socializacijos rezultatas, tėvų migracija gali būti traktuojama kaip vienas su paauglio savigarba susijusių veiksnių. Tyrimo rezultatai rodo, kad žemesne savigarba išsiskiria tie paaugliai, kurių abu tėvai yra emigracijoje, lyginant su tais, kurių abu tėvai yra Lietuvoje arba emigravo tik vienas iš jų (atitinkamai 23,8 %, 52,7 % ir 60,3 %; $p < 0,01$).

Paauglio požiūrį į save atskleidžia ir jo rūpinimasis savo sveikata kaip esmine vertybine orientacija. Pasidavimas tokioms socialinėms ydoms, kaip alkoholio vartojimas bei rūkymas, rodo, kad paauglys ignoruoja savo socialinę vertę ir reikšmę artimiesiems (žr. 2 pav.).

2 pav. Alkoholio vartojimo ir rūkymo paplitimas tarp paauglių pagal tėvų emigracijos grupes (%) (** $p < 0,01$ lyginant berniukus ir mergaites, kurių tėvai Lietuvoje)

Iš 2 pav. pateiktų duomenų matyti, kad alkoholiu dažniau svaiginasi mergaitės, kurių abu tėvai ar vienas iš jų emigravo, lyginant su tomis, kurių tėvai Lietuvoje. Tarp berniukų esminių skirtumų, susijusių su tėvų emigracija, nepastebėta. Analogiškai pasiskirstęs ir rūkymo paplitimas: dažniau rūko emigravusių tėvų (vieno ar abiejų) mergaitės, tarp berniukų dažnesnio rūkymo tendencija stebima tik abiem tėvams emigravus svetur (2 pav.). Giliantis į duomenis matyti, kad alkoholi dažniau vartoja VI–VII klasių mokiniai, kurių abu ar vienas iš tėvų yra emigravę, lyginant su tais, kurių tėvai yra Lietuvoje (47,3 % ir 27,5 %; $p < 0,01$); tarp rūkančių daugiau X–XI klasių mokinių, kurių abu ar vienas iš tėvų yra emigravę svetur, lyginant su jų bendraamžiais, kurių tėvai dirba Lietuvoje (66,0 % ir 42,3 %; $p < 0,001$). Taip pat pastebėta, kad tėvams (arba vienam iš jų) emigravus, dažniau alkoholi vartoja pagrindinių mokyklų paaugliai, lyginant su tais, kurių tėvai yra Lietuvoje (69,8 % ir 53,8 %; $p < 0,05$); analogiški ir gimnazijų mokinių duomenys (69,8 % ir 53,8 %; $p < 0,05$). Tokie pat skirtumai išryškėjo ir analizuojant rūkymo rezultatus: daugiau moksleivių iš pagrindinių mokyklų bei gimnazijų rūko, kurių abu tėvai ar vienas jų yra išvykę dirbti svetur, lyginant su bendraamžiais, kurių tėvai Lietuvoje (atitinkamai 39,1 % ir 25,0 %; $p < 0,05$ bei 32,7 % ir 20,7 %; $p < 0,05$).

REZULTATŲ APTARIMAS

Prasta situacija darbo rinkoje skatina žmonių migraciją. Mokslininkai pastebi, kad tokia padėtis lemia šeimos transformaciją (Nicholson 2006; Sotvarienė 2007; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007; Tolstokorova 2009) – formuojasi atskira šeimų grupė, kurios vienas ar keli asmenys yra emigravę (Malinauskas 2006; Horton 2008; Juozeliūnienė 2008). Kuriasi ir atskira vaikų grupė, įvairiai įvardijama viešojoje erdvėje: pabėgėlių vaikai, našlaičiai, turintys tėvus, „telefoniniai“ vaikai (Palujanskienė 2002; Horton 2008; Juozeliūnienė 2008; Tolstokorova 2009). Nors didesnę dalis Lietuvos didmiesčių gyventojų masinę emigraciją laiko viena didžiausių

šalies bėdų, jaunimas ir darbininkai šį reiškinį vertina kaip natūralią Europos Sąjungos vidaus gyvenimo aplinkybę ir nesureikšmina jo keliamų problemų (Emigrantams... 2007). Tačiau sąsają tarp paauglio asmenybės pozicijos apraiškų ir psichosocialinių veiksnių tyrimai atkreipia mokslininkų dėmesį į paauglių elgesį tėvams ar vienam iš jų išvykus dirbti svetur. Kalbant apie paauglio veiklą plačiaja prasme, pirmiausia iškyla socialinės situacijos svarba. Žmogus veikia tam tikroje socialinėje aplinkoje, todėl ir vaiko vystymosi ištakos, ir šio vystymosi rezultatas slypi šioje aplinkoje. Taip traktuojama asmenybės pozicija yra tokių komponentų, kaip vidiinių varomųjų jėgų ir elgesio modelių, vienovė bei jų sąveika. Kadangi struktūracijos teorija (Giddens 1984) akcentuoja rutinos svarbą asmenybės raidai, emigracija gali būti traktuojama kaip kritinė situacija paauglio asmenybės pozicijos vystymuisi. Be to, ir asmens socializacija nėra tai, kas įvyksta vieną vienintelį kartą vaikystėje, tai yra įprastų dalykų nuolatinis kūrimas ir perkūrimas. Svarbiausia, kad šis procesas remiasi socialinių santykių rutina, kurios metu yra palaikoma asmenybė ir kontroliuojamas nerimas. Tėvams ar vienam iš jų emigravus, kinta šeimos rutina. Kitų autorių tyrimai atskleidė, kad tiek rutinos nesilaikymas, tiek ir jos suardymas ne tik sugriauna įprastą bendravimą, sukelia aplinkinių agresiją, rutinos nebuvimas ilgesnį laiką gali keisti net asmenybę (Leonavičius, Norkus, Tereškinas 2005). Teigiama, kad radikaliai suardyta rutina sukelia savotišką veikėjo įprasto elgesio irimo efektą, keliantį jam nerimą ir baimę. Ši teiginį paremia mokslininkų tyrimai apie išvykusius dirbti svetur asmenis. Domimasi, kaip JAV adaptuojasi imigrantai iš Rytų Europos šalių (Robila 2008), aiškinamasi, kaip vystosi vaikai imigrantų šeimose (Yoshikawa, Godfrey, Rivera 2008); pastaraisiais metais nagrinėjama imigrančių moterų padėtis, iškeliant tokių jų migracijos motyvą kaip rūpinimąsi vaiko dabartiniu gyvenimu ir ateitimi (Nicholson 2006; Horton 2008; Tolstokorova 2009). Šie tyrimai rodo, jog sugriauta rutina trikdo ir vaiko, ir suaugusiojo asmenybės saugumą ir kliudo efektyviai veikti socialiniame gyvenime tiek savo šalyje, tiek ir svetur.

Gilinant matyti, kad nors tėvų emigracija dėl darbo gerina paliktų vaikų materialinių poreikių tenkinimą (Nicholson 2006; Doughty 2007; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007; Horton 2008; Tolstokorova 2009), bet blogina jų, ypač paauglių, psichosocialinę sveikatą (Sotvarienė 2007; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007; Horton 2008; Tostokorova 2009). Šiuo atveju svarbūs L. Šeibokaitės (2008) tyrimo rezultatai apie paauglių probleminio elgesio kitimą. Atskleista, kad pablogėjusi nuotaika, prasti santykiai su mokytojais bei neigiamas požiūris į mokymąsi yra reikšmingi veiksniai, leidžiantys įtarti tabako, alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimą, savižudišką ir agresyvų elgesį.

Emigravus tėvams ar vienam iš jų, labai kinta paauglio asmenybės pozicijos branduolys – komunikacinė pozicija. Tyrimu nustatyta, kad tėvams ar vienam iš jų išvykus dirbti svetur, paaugliai berniukai gadina mokyklos ir vietos bendruomenės materialines vertybes, mušasi įvairiose vietose (mokykloje ir už jos ribų). Dera pažymėti, kad, emigravus tėvams ar vienam iš jų, ir mergaitės agresyviai elgiasi mokykloje, įsivelia į muštynes, tačiau jos negadina materialinių vertybių nei mokykloje, nei už jos ribų. Išvardyti teiginiai struktūracijos teorijoje gali būti interpretuojami kaip iškeltos rutinos svarba asmenybės raidai. Kitų mokslininkų tyrimai atskleidė, kad migrantų vaikai kenčia ir nuo psichinių ligų, ir dažniau nei kiti įsitraukia į visuomenei kenkiančią veiklą (Doughty 2007), tampa piktesni nei buvo iki tėvų emigracijos (Maslauskaitė, Stankūnienė 2007), dažnai patenka į probleminių vaikų grupę (Tolstokorova 2009), dėl išgyvenamos vienvietės dalis paauglių nuolat konfliktuoja su bendraamžiais (Sotvarienė 2007). Tokių paauglių elgesį fiksuoja ir Lietuvos tyrėjai, teigdami, kad mokykla su nerimu žvelgia į šio laikmečio rykštę – emigraciją (Grizibauskaitė, Vernickaitė 2006; Malinauskas 2006), nes, nepaisant to, ką sutarė su vaikais išvykstantys tėvai, be artimiausių žmonių likęs

vaikas nesąmoningai pradeda maištauti. Kitaip tariant, suirus kasdienio gyvenimo veiklos formoms, paauglys keičia savo elgseną.

Kiti tyrėjai atskleidė ir išoriškai teigiamus vaikų elgesio pokyčius emigravus tėvams: pavyzdžiui, A. Maslauskaitė ir V. Stankūnienė (2007) rašo, kad beveik pusė vaikų, išvykus vienam iš tėvų svetur, tapo meilesni. Tyrėjai mano, kad taip elgiamasi iš baimės, kad jų nepaliktų antrasis iš tėvų. Šis faktas vėl primena struktūracijos teorijos akcentuojamos rutinos vaidmenį asmenybės pozicijos raidai. Mat rutina ne tik padeda vaikui atlikti specialias socialines veiklas – rutiniškas elgesys peržengia ir racionaliai suvokiamą elgesį. Tai reiškia, kad rutina, nors ir minimalizuoja neįsąmonintus nerimo šaltinius, kartu yra vyraujanti kasdienio gyvenimo veiklos forma. Anot A. Giddenso (1984), tai leidžia palaikyti žmogui pojūtį, kad jo pasaulis yra „tikras“.

Veiklos teorijoje taip pat kalbama apie paauglio asmenybei svarbų saugumo poreikį, kurį jis tenkina, atlikdamas suaugusiųjų pavestus darbus ir kartu realizuodamas ir socialinio įsitvirtinimo poreikį. Šiame amžiuje svarbiausia veikla kitų labui, o saviraiška – meninė, sportinė veikla, materialinių vertybių gaminimas, norint greito rezultato, pavyzdžiui, kūrybinės veiklos produkto, pergalės varžybose, suaugusiojo pritarimo, padėkos. Praktinės veiklos fone paaugliai vienijasi į grupes, o suaugusieji reikalingi, kad padėtų realizuoti ir plėtoti veiklą. Verbalinė vertybių perteikimo forma nėra veiksminga, jeigu ji atitaukta nuo praktinės veiklos (Bitinas 2004). Emigravus tėvams ar vienam iš jų, sutrinka aprašytasis paauglio pozicijos vystymosi modelis. Atliktu tyrimu atskleista, kad migrantų paaugliai retai kalbasi su tėvais, bet pastebėta, kad pokalbiai dažnesni tarp emigravusių tėvų ir paauglių berniukų. Manytina, kad šiuo atveju pokalbių dažnį gali lemti anksčiau aptarti paauglių berniukų anti-socialūs poelgiai. Taigi pokalbių turinys dažniau yra socialiai reikšmingų vertybių verbalinis perteikimas nei pagalba realizuojant šio amžiaus tarpsnio poreikius – saugumo ir socialinio įsitvirtinimo. Šį teiginį patvirtina kiti Lietuvoje bei užsienyje atlikti tyrimai. Pavyzdžiui, iš Rumunijos dėl darbo emigravę tėvai rūpinasi paliktų vaikų materialinių poreikių tenkinimu, aprūpindami juos mobiliaisiais telefonais, kompiuterinių žaidimų valdymo pultais, tačiau vaikams buvo konstatuoti psichinės sveikatos sutrikimai, užfiksuoti ir savizudybės atvejai (Doughty 2007). Panaši situacija aprašyta ir tyrimuose apie vaikų požiūrį į transnacionalinę vaikystę (Horton 2008), kai palikti vaikai dažnai protestuoja prieš tėvų, ypač mamų, vaizdinį „geriausia vaikystę“. Kitaip tariant, vaikai nėra laimingi gaudami dovanas ir pinigines perlaidas vietoj buvimo kartu su tėvais, ypač su mama. Tėvų noras geresnio savo vaikų ir šeimos materialinio gyvenimo, rūpinimasis jų ateitimi duoda ir teigiamų rezultatų (Tolstokorova 2009), nes pagerėjusi finansinė padėtis leidžia paaugliams realizuoti savo vidines galias: gilintis į techninės veiklos sritis, lankyti meninės veiklos būrelius, skirti dėmesio kūno kultūrai ir apskritai saviugdai, saviraiškai.

Kita vertus, ir atliktas tyrimas, ir kitų autorių darbai (Pottinger 2005; Grižibauskaitė, Vernickaitė 2006; Maslauskaitė, Stankūnienė 2007) rodo, kad ne visi paaugliai sugeba būti atsakingi už save emigravus tėvams. Pažvelgus į duomenis apie dalykinę poziciją, matyti, kad ir šio tyrimo dalyviai, kaip ir kito Lietuvoje atlikto tyrimo (Sotvarienė 2007), emigravus tėvams ar vienam iš jų, dažnai bėga iš pamokų ar be priežasties nelanko mokyklos. Rašoma, kad likę vieni emigrantų vaikai vėluoja į pamokas, nesistengia paruošti pamokų, neįjunta atsakomybės dėl mokslo rezultatų. Tokią situaciją galima aiškinti remiantis abiejų teorijų teiginiais dėl socialinių santykių rutinos vaidmens vaiko, paauglio socializacijoje. Šį teiginį paremia mokslininkų tyrimai apie paauglio asmenybės pozicijai reikšmingą emocinę paramą šeimoje ir svarbą asmens, su kuriuo galima kalbėtis (Bitinas 2004; Pottinger 2005; Sotvarienė 2007; Malinauskas

2006), nes paauglio asmenybės saviraiškos realizavimas nėra susijęs su tėvų migracija. Tai reiškia, kad Lietuvoje tradiciškai berniukai dažniau domisi sportu, o mergaitės – menu. Su tėvais gyvenančių mergaičių saviraiškos plėtotę skirtinguose būreliuose gali sąlygoti ir tėvų finansinė padėtis, ir požiūris į mergaitės ugdymą.

Kita vertus, dabar mergaitės labai rūpinasi savo kūno išore, stiliaus puoselėjimu ar net modelio karjera, todėl lanko ir kūno kultūros, ir meninės veiklos būrelius. Paauglystėje dėl asmenybės pozicijos raidos yra itin svarbus naujų įspūdžių poreikis, kuris, pagal veiklos teoriją, ir tampa siekio daugiau sužinoti, lavintis, tobulėti įvairiose srityse pagrindu. Mokytiis vengiantis paauglys ir yra toks, nes mokymasis jam nėra naujų įspūdžių skatinamo malonumo šaltinis, todėl pažiūrėjus į tyrimo duomenis apie paauglio požiūrį į save, matyti, kad migrantų paaugliai save nuvertina, ypač mergaitės. Šį faktą galima aiškinti tirtų migrantų paauglių komunikacinės pozicijos ypatumais bei dalykinės pozicijos bruožais, t. y. mokymosi veikla bei saviraiškos realizavimu. Taigi tyrime taikyta M. Rozenbergo (1989) savęs vertinimo skalė, apimanti asmens požiūrį į save, savo vertę ir svarbą, rodo, kad sutrikusi socialinių santykių rutina, taip pat produktyvios veiklos kitų labai stoka, suaugusiesiems palaikant ir emociškai, ne tik materialiai, neigiamai veikia paliktų paauglių požiūrį į save.

Pablogėjusi nuotaika bei neigiamas požiūris į mokymąsi yra tie reikšmingi veiksniai, kurie leidžia įtarti tabako, alkoholio vartojimą (Šeibokaitė 2008). Atlikto tyrimo duomenimis, emigravus tėvams ar vienam iš jų paaugliai dažnai svaiginasi alkoholiu ir rūko. Atliktame tyrime emigravusių tėvų paauglių tokios asmenybės pozicijos apraiškos, kaip savęs vertinimas bei požiūris į savo sveikatą vartojant tabaką ir alkoholį, yra susijusios. Toks paauglių požiūris į save siejasi ir su kitais atlikto tyrimo duomenimis – su dalykinės pozicijos apraiška (dažnai neigiamas požiūris į mokymąsi) bei su komunikacine pozicija (reti pokalbiai su tėvais, dažnas materialinių vertybių gadinimas bei pasikartojantis agresyvus elgesys – muštynės).

Tyrimo duomenų interpretacija, remiantis teorine nuostata apie asmenybės poziciją ir ją sudarančius požiūrius, traktuojamus kaip holistiniai psichiniai dariniai, kai jų psichologinė struktūra aptariama išsiauklėjimo ir jo raidos kontekste, leidžia išskirti paauglio šeimos, atliekančios pagrindinį vaidmenį jo asmenybės pozicijos vystymesi, socialinę situaciją, kurioje svarbiausia – socialiniu ir pažintiniu požiūriu turtinga šeimos aplinka, suderinta su aukšto lygmens bendra tėvų (ar globėjų) ir paauglio veikla. Kadangi, pagal struktūracijos teoriją, socialinis atkūrimas, kurio svarbiausias mechanizmas yra socializacija bei tęstinumas, apima nepertraukiamą įtvirtintų nuostatų ir kognityvinių požiūrių rutinizaciją, tai migraciją šeimoje galima traktuoti kaip paauglio socializacijos trikdį, t. y. kaip įtvirtintų nuostatų ir kognityvinių požiūrių rutinizacijos ardytoją, – taigi ir kaip antisocialios paauglio asmenybės pozicijos vystymosi veiksnį.

IŠVADOS

1. Realizuodami socialinio įsitvirtinimo poreikį emigrantų vaikai dalyvauja įvairioje popamokinėje veikloje: joje daugiau dalyvauja tie berniukai, kurių abu tėvai yra emigravę, ir tos mergaitės, kurių tik vienas iš tėvų yra emigracijoje. Tai atsispindi ir skirtumuose tarp lyčių. Be to, berniukai dažniau nei mergaitės lanko kūno kultūros būrelius, o mergaitės dažniau renkasi meninės pakraipos būrelius (gyvenančios su tėvais – ir įvairios veiklos būrelius).

2. Tiriant paauglių asmenybės poziciją komunikacijoje, susijusioje su jų socialine elgsena mokykloje ir vietos bendruomenėje, pastebėta, kad emigravusių tėvų berniukai dažniau nei kiti linkę gadinėti materialines mokyklos ir vietos bendruomenės vertybes, taip pat dažniau įsivelia į muštynes su bendraamžiais. Pastaroji socialinio elgesio forma būdinga ir emigravusių

tėvų mergaitėms. Taip pat pastebėta, kad emigravusių tėvų (vieno ar abiejų) vaikai dažniau nei gyvenantieji su tėvais bėga iš pamokų, nemėgsta lankyti mokyklos, rečiau kalbasi su tėvais.

3. Vertinant paauglio santykius su pačiu savimi nustatyta, jog emigrantų vaikai išsiskiria žemesne savigarba (labiau būdinga tirtoms mergaitėms), o jų vertybinė orientacija į rūpini-
mąsi savo sveikata yra susijusi su dažnesniu rūkymu bei alkoholinių gėrimų vartojimu (taip pat labiau būdinga emigravusių tėvų mergaitėms).

Gauta 2009 11 25

Priimta 2009 12 12

Literatūra

1. Bitinas, B. 2004. *Hodegetika*. Vilnius: Kronta.
2. Doughty, S. 2007. "Agony of the children job seekers leave in Romania", *Daily Mail* (October 4): 24.
3. Emigrantams valstybės teikiama parama – ne. *Veidas* 2007 06 07: 8.
4. Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. London: Hutchison.
5. Grižibauskienė, E.; Vernickaitė, A. „Mokykla – vaikų laisvių įkaitė“, *Veidas* 2006 05 11: 36–40.
6. Hart, D.; Atkins, R.; Ford, D. 1999. "Family influences on the formation of moral identity in adolescence: longitudinal analysis", *Journal of Moral Education* 28(3): 375–386.
7. Horton, S. 2008. "Consuming childhood: "lost" and "ideal" childhoods as a motivation for migration", *Anthropological Quarterly* 81(4): 925–943.
8. Yoshikawa, H.; Godfrey, E. B.; Rivera, A. C. 2008. "Access to institutional resources as a measure of social exclusion: relations with family process and cognitive development in the context of immigration", *New Directions for Child and Adolescent Development* 121: 63–86.
9. Leonavičius, V.; Norkus, Z.; Tereškinas, A. 2005. *Sociologijos teorijos*. Kaunas: VDU.
10. Juozeliūnienė, I. 2008. "Doing research on families with parents abroad: the search for theoretical background and research methods", *Filosofija. Sociologija* 19(4): 72–79.
11. Malinauskas, G. 2006. "Researching the impact of partial labour migration on a child: failure of attachment theory", *Social Work & Society* 4(2): 292–299.
12. Maslauskaitė, A.; Stankūnienė, V. 2007. *Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genėzė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas. Prieiga per internetą: <http://www.iom.lt/documents/seima-abipus-sienos.pdf>.
13. Nicholson, M. 2006. "Without their children. Rethinking motherhood among transnational migrant women", *Social Text* 24(3): 13–33.
14. Palujanskienė, A. 2002. „Socialinių problemų turinčių šeimų paauglių asmenybės vystymosi ypatumai“, *Pedagogika* 63: 108–112.
15. Petkevičiūtė, G. „Kodėl emigrantai grįžta ir vėl išvažiuoja“, *Veidas* 2008 04 28: 34–35.
16. Pottinger, A. M. 2005. "Children's experience of loss by parental migration in inner-city Jamaica", *American Journal of Orthopsychiatry* 75(4): 485–496.
17. Robila, M. 2008. "Characteristics of Eastern European immigration in the United States", *Journal of Comparative Family Studies* 22: 2–13.
18. Rosenberg, M. 1989. *Society and the Adolescent Self-Image*. Revised edition. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
19. Sotvarienė, R. „Naujųjų našlaičių – minios“, *Lietuvos rytas* 2007 04 06: 1,6.
20. Šeibokaitė, L. 2008. *Save ir kitus žalojančio elgesio kitimai nuo 5 iki 12 klasės ir su šiuo elgesiu susiję psichosocialiniai veiksniai*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
21. Tolstokorova, A. 2009. "Costs and benefits of labour migration for Ukrainian transnational families: connection or consumption?", *Cahiers de l'Urmis* 12. Prieiga per internetą: <http://urmis.revues.org/index868.html>.

SAULIUS ŠUKYS, LAIMUTĖ KARDELIENĖ, KĘSTUTIS KARDELIS, ARVYDAS MATULIONIS

Emigration in Lithuanian families: development of the attitude of an adolescent's personality in case of the parents departing to work abroad

Summary

The research aims at revealing the development of the attitude of an adolescent's personality when parents have departed to work abroad. When planning the research, we based it on the theoretical principles of activity and structuration, enabling to explain the development of the attitude of an adolescent's personality as a consequence of pedagogically governed social activity of the disciples with regard to the social and physical restrictions of their activity.

The features of partial attitudes of an adolescent's personality, related with the adolescent's approach to studies, extra-curricular activities, relationship with the environment and self-esteem were assessed by applying the method of written questionnaires. In order to find out the variables of the object of research, an independent random sample was developed; it featured 1,355 adolescents (701 males and 654 females) who were selected from 6th to 11th forms of various Kaunas District secondary schools.

According to data of the research, when fulfilling the need of social involvement, students whose both or one of the parents have emigrated participate in extracurricular activities more frequently in comparison to those whose parents reside in Lithuania. Among children of emigrant parents, physical education activities prevail among males and art-type activities among females. As regards the attitude of an adolescent's personality to communication related with social behaviour, it has been established that children of emigrant parents (one or both) dislike attending school more frequently than students whose both parents reside in Lithuania; males are more inclined to damage material assets of the school and local community, to get involved into fights with peers (the latter pattern of behaviour is also common in females). When assessing the relationship of the adolescents with themselves, children of emigrants were found to have an inferior self-esteem, to smoke and abuse alcohol drinks more frequently.

Key words: children of emigrants, attitude to learning, extracurricular activities, self-esteem, social behaviour